

RAAP-NOTITIE 1430

Plangebied De Esch III

Gemeente Staphorst

**Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en
inventariserend veldonderzoek**

Colofon

Opdrachtgever: DHV Ruimte en Mobiliteit B.V.

Titel: Plangebied De Esch III, gemeente Staphorst; archeologisch vooronderzoek:
een bureau- en inventariserend veldonderzoek

Status: eindversie

Datum: december 2005

Auteur: H. Ringenier

Bestandsnaam: L:\QXPress\Notities\2005\STDE\N01430-STDE.qxd

Projectcode: STDE

Projectleider: H. Ringenier

Projectmedewerkers: K.J. van den Berghe

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 14817

Autorisatie: drs. H.F.A. Haarhuis

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2005

RAAP Archeologisch adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van het DHV Ruimte en Mobiliteit B.V. heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in november 2005 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in plangebied De Esch III in de gemeente Staphorst. Doel van dit onderzoek was een indruk te verkrijgen van de bodemkundige en geologische situatie en de daarmee samenhangende archeologische potentie van het plangebied.

De afdekkende bodemlagen (humushoudende bovengrond) in het plangebied zijn voor een groot deel opgebracht en/of recentelijk verstoord. Veelal reiken de verstoringen tot in de ondergrond.

De ondergrond van het plangebied bestaat uit dekzand. In de top van het dekzand zijn humusvlekken waargenomen, wat een aanwijzing is voor een relatief laag en nat dekzandlandschap.

Het aantreffen van een intacte B- en/of een B/C-horizont in een deel van de boringen wijst op het voorkomen van (afgetopte) podzolbodems. Voorts zijn direct onder de bouwvoor brokken veen en een laagje ongestoord veen waargenomen. Het betreffen moerige eerd- of podzolgronden waarvan (de top van) het veen is afgegraven.

De aanwezigheid van humus in de top van het dekzand en de veenvorming wijzen op een laaggelegen dekzandlandschap waarin relatief natte condities hebben overheerst. Op basis van de landschappelijke situatie is de archeologische potentie van het plangebied gering.

Tijdens het veldonderzoek zijn enkele archeologische indicatoren aangetroffen. Deze zijn evenwel zonder uitzondering afkomstig uit geroerde en/of opgebrachte bovengrond. Bovendien betreft het vondsten die uit de 19e en 20e eeuw dateren. Het aantreffen van dergelijke archeologische indicatoren vormt geen aanleiding om de aanwezigheid van een archeologische vindplaats te vermoeden.

Op grond van de landschappelijke situatie en het ontbreken van relevante archeologische indicatoren wordt in het plangebied geen archeologische vindplaats vermoed. Derhalve wordt ten aanzien van plangebied De Esch III geen vervolgonderzoek aanbevolen.

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van DHV Ruimte en Mobiliteit B.V. heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in november 2005 een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd in plangebied De Esch III in de gemeente Staphorst in verband met de voorgenomen ontwikkeling van het plangebied tot bedrijventerrein. Het onderhavige onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Het onderzoek had een verkennend karakter en had tot doel de bodemkundige en geologische ondergrond en de daarmee samenhangende archeologische potentie van het plangebied steekproefsgewijs te toetsen.

1.2 Plangebied

Het plangebied De Esch III (ca. 30 ha) ligt ten zuiden van de bebouwde kom van Staphorst en grenst aan de A28. Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 21F van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de centrumcoördinaat is 210.700/515.700. Ten tijde van het onderzoek bestond het plangebied uit gras- en bouwland.

1.3 Onderzoeksopzet en richtlijnen

Het onderzoek bestond uit een beknopt bureauonderzoek en een veldonderzoek. Vanwege de grote omvang van het te onderzoeken terrein is het veldonderzoek beperkt gebleven tot een verkennend booronderzoek. Op deze wijze kunnen in een relatief korte tijd mogelijke delen van het plangebied geselecteerd worden die in aanmerking komen voor een eventueel vervolgonderzoek.

Het inventariserend archeologisch onderzoek is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) en die ressorteert onder de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>).

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden. Enkele vaktermen worden achter in deze notitie beschreven (zie verklarende woordenlijst).

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Voorafgaand aan het archeologisch veldonderzoek wordt in de regel een kort bureauonderzoek uitgevoerd. Tijdens dit onderzoek worden diverse gegevens met betrekking tot het plangebied geïnventariseerd en bestudeerd. Het bureauonderzoek verschaft inzicht in de landschappelijke en archeologische kenmerken van het gebied. Dit inzicht vormt een belangrijke richtlijn voor de uitvoering van het veldwerk. In het kader van het bureauonderzoek zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

- landschappelijke gegevens: Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 21 Oost Zwolle (Kuijer & Rosing, 1994);
- historisch-topografische kaarten: Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:50.000; Deel 3: Oost-Nederland 1830-1855 (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990); Historische Atlas Overijssel. Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000 (ROBAS Producties, 1990) en de kadastrale minuut van circa 1830 (www.dewoonomgeving.nl);
- de databestanden van het ARChEologisch InformatieSysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort;
- diverse literatuur met betrekking tot (de omgeving van) het plangebied (zie literatuurlijst).

2.2 Resultaten

Geomorfologie

Het plangebied bestaat geomorfologisch gezien uit een reliëfarme dekzandvlakte. Op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN; 5x5 m) is een kaart met hoogtezones vervaardigd. Hieruit blijkt dat in het noordwesten en het zuidoosten van het plangebied waarschijnlijk twee dekzandruggen liggen (figuur 1). Het dekzand, behorend tot de Formatie van Boxtel, werd aan het eind van de laatste ijstijd, het Weichselien, in een (dunne) laag afgezet (Kuijer & Rosing, 1994). In het Holocene werd het geleidelijk warmer en vochtiger, waardoor vegetatie de kans kreeg zich te ontwikkelen. Door de slechte afwatering van het gebied leidde deze ontwikkeling van vegetatie tot de vorming van hoogveen, behorend tot de Formatie van Nieuwkoop.

Bodem

De bodem in het noordelijke deel van het plangebied bestaat uit laarpodzolen; in het zuidelijke deel wordt de bodem gevormd door veldpodzolen (Kuijer & Rosing, 1994).

Laar- en veldpodzolen zijn bodems die onder relatief vochtige omstandigheden zijn gevormd. Ze kenmerken zich doorgaans door de aanwezigheid van een inspoelingshorizont (B-horizont) waarin ijzer- en humusdeeltjes zijn ingespoeld.

Archeologie en historie

In ARCHIS staan geen archeologische meldingen geregistreerd uit (de directe omgeving van) het plangebied.

De streek waarin het plangebied ligt, duikt voor het eerst op in de historische bronnen in 1217. Uit dat jaar dateert de vroegste vermelding van het bezit van onroerende goederen van het klooster te Ruinen in onder meer Staphorst en bij IJhorst (Ter Kuile, 1963). Deze huizen vormden waarschijnlijk een centraal punt van waaruit de ontginningen uitgevoerd werden (De Wolde, 1980). Met het ontginnen, het in cultuur brengen van het landschap, werd mogelijk al een begin gemaakt in de (late) 12e eeuw. Zeker is dat de ontginningen in de 13e eeuw in volle gang waren.

Terwijl de ontginning van het gebied tussen de Reest en de Vecht al sinds de Late Middeleeuwen ter hand werd genomen, dateert de typische, langgerekte strokenverkaveling rond Staphorst waarschijnlijk van na de Middeleeuwen.

De typische verkavelingsstructuur is het gevolg van het verscheidene malen verplaatsen van het dorp Staphorst in oostelijke richting (Huijtker, 1978; De Wolde, 1980). Door deze verplaatsingen zouden langgerekte percelen zijn ontstaan. In deze percelen bevonden zich gronden van verschillende kwaliteit. Bij vererving werd vooral rekening gehouden met het feit dat elke zoon een evenredig deel van de goede en de minder goede grond kreeg. Om dat te garanderen, werden de percelen in de lengterichting opgedeeld. Door een steeds verdergaande deling ontstonden steeds smallere percelen. Toen een verdere verdeling in de lengterichting niet meer mogelijk was, werden de percelen in de breedte verdeeld. Hierdoor ontstond een sterk versnipperd agrarisch gebied met duizenden smalle perceeltjes (De Wolde, 1980). Huijtker (1978) stelt dat de grote versnippering van het gebied pas na 1600 moet hebben plaatsgevonden als gevolg van een sterke toename van de bevolking.

De langgerekte verkaveling blijkt uit historisch-topografische kaarten. Op de vroegst bekende, gedetailleerde kaarten van het gebied, de kadastrale minuut uit circa 1830 en de historische kaart uit het midden van de 19e eeuw, is deze opmerkelijke verkaveling afgebeeld (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990). Vanaf de late jaren 20 van de 20e eeuw werd aan deze zeer onrendabele verkavelingsstructuur een eind gemaakt door grootschalige ruilverkavelingen.

Archeologische verwachting

Op basis van de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2005) en de gegevens uit het bureauonderzoek gold voor aanvang van het veldonderzoek voor het plangebied een middelmatige archeologische verwachting voor archeologische vindplaatsen uit de Steentijd t/m Nieuwe tijd. Gezien de landschappelijke situatie, een weinig reliëfrijke dekzandvlakte, gold deze verwachting vooral voor archeologische vindplaatsen uit de Steentijd.

3 Veldonderzoek

3.1 Methoden

Tijdens het veldonderzoek zijn 72 boringen verricht (figuur 3). Doorgaans worden bij een inventariserend veldonderzoek de boringen in een grid van 40 bij 50 m geplaatst. Vanwege het verkennende karakter van het onderzoek is deze methode tijdens het onderhavige onderzoek niet toegepast. De boringen zijn zo gelijkmatig mogelijk over het plangebied verdeeld. Door de aanwezigheid van een gronddepot kon een klein deel van het plangebied niet worden onderzocht.

Er is geboord tot een maximale diepte van 1,2 m -Mv. De boringen zijn onder meer conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) beschreven en met een *Global Positioning System* (GPS) ingemeten (x- en y-waarden).

Het opgeboorde materiaal is in het veld gecontroleerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren (zoals houtskool, vuursteen, aardewerk, metaal, bot, verbrande leem en fosfaatvlekken). Het opgeboorde materiaal is gezeefd met een zeef met een maaswijdte van 0,4 cm; het zeefresidu is met het blote oog geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren.

Ter aanvulling op het booronderzoek is een beperkte oppervlaktekartering uitgevoerd. Deze oppervlaktekartering bestond uit een visuele inspectie van de percelen die in gebruik waren als bouwland. Door het regelmatig ploegen van deze percelen is de kans groot dat eventueel archeologisch materiaal zoals aardewerk, vuursteen, puin en metaal aan de oppervlakte komt te liggen. Tijdens de visuele inspectie zijn de percelen gecontroleerd op het voorkomen van eventueel archeologisch materiaal. Ook zijn in een toevallig aanwezige ontsluiting (kabelsleuf) enkele waarnemingen gedaan (figuur 2).

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

Het veldonderzoek heeft uitgewezen dat de geologische ondergrond van het plangebied bestaat uit licht tot matig siltig zand. Dit zand kan worden aangemerkt als dekzand behorend tot de Formatie van Boxtel. Het ongestoorde dekzand is op een diepte variërend van 0,35 tot 0,65 m -Mv aangetroffen.

Veelal zijn in de top van het dekzand humusvlekken waargenomen. De aanwezigheid van humus in de top van de natuurlijke ondergrond wijst op een relatief nat en laaggelegen dekzandlandschap.

De afdekkende bodemlagen (humushoudende bovengrond) in het plangebied zijn voor een groot deel verstoord. Veelal reiken de verstoringen tot in de geologische ondergrond.

De abrupte, scherpe overgang tussen de verstoorde bodem en de natuurlijke ondergrond duidt op een relatief recente datering van de verstoring (figuur 2).

Ondanks de grote mate van verstoring is het toch mogelijk om uitspraken te doen over de bodemlagen. In enkele boringen zijn vanaf gemiddeld 0,4 m -Mv (intacte) B- en/of B/C-horizonten aangetroffen. De aanwezigheid hiervan wijst op het voorkomen van verstoorde podzolbodems in het plangebied. Voorts zijn in een aantal boringen brokken veen in de (verstoorde) bodem geconstateerd. In één boring is een circa 0,1 m dik laagje ongestoord veen (restveen) waargenomen. Het betreft (verstoorde) moerige eerdgronden waarvan (de top van) het veen is afgegraven.

Resumerend kan gesteld worden dat de geologische ondergrond en de bodemopbouw, voorzover intact, in grote lijnen overeenkomen met het beeld dat verkregen is uit het bureauonderzoek. Voorts kan geconcludeerd worden dat het ten dele humeuze dekzand en de veenvorming duidelijke indicaties zijn voor de natte condities die in de lage delen van het dekzandlandschap hebben overheerst.

Archeologie

Tijdens het veldonderzoek zijn geen relevante archeologische indicatoren aangetroffen. Zowel in de boringen als tijdens de oppervlaktekartering zijn fragmenten aardewerk, glas en baksteenpuin uit de (late) 19e en de 20e eeuw gevonden. In relatie tot de omvang van het plangebied gaat het om een beperkt aantal vondsten. Omdat de indicatoren een late datering hebben en zonder uitzondering zijn waargenomen in of op verstoorde en/of opgebrachte bodemlagen, vormen deze geen aanleiding om de aanwezigheid van een archeologische vindplaats in het plangebied te vermoeden.

Zeer waarschijnlijk zijn de scherven en het baksteenpuin tijdens bemesting en/of ophoging in de bodem terechtgekomen. Het betreft in dit geval materiaal dat vrijwel zeker van elders is aangevoerd. De aangetroffen archeologische indicatoren zeggen derhalve niets over de aanwezigheid van een archeologische vindplaats in het plangebied.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Het onderhavige onderzoek had tot doel een indruk te verkrijgen van de bodemkundige en geologische ondergrond en de daarmee samenhangende archeologische potentie van het plangebied De Esch III. In tegenstelling tot wat verwacht werd op basis van het bureauonderzoek (middelmattige archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Steentijd tot en met Nieuwe tijd; zie § 2.2) zijn tijdens het inventariserend veldonderzoek geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats in het plangebied.

Het veldonderzoek heeft uitgewezen dat de geologische ondergrond van het plangebied bestaat uit een dekzandlaagte waarin zich enkele glooiingen aftekenen. De afdekkende bodemlagen zijn voor een groot deel verstoord of bestaan uit recentelijk opgebrachte grond. Ondanks de grote mate van verstoring wijst de aanwezigheid van een B- en/of een BC-horizont op het voorkomen van (verstoorde) podzolbodems in een groot deel van het plangebied. Voorts zijn in meerdere boringen brokken veen of een laagje ongestoord veen waargenomen. De aanwezigheid van veen wijst op het voorkomen van (verstoorde) moerige eerdgronden.

Op basis van het humeuze dekzand en de veenvorming kan gesteld worden dat het een overwegend laaggelegen dekzandlandschap betreft waarin natte condities hebben overheerst. Op grond van deze landschappelijke situatie is de archeologische potentie van het plangebied gering.

De geringe archeologische potentie van het plangebied weerspiegelt zich in de archeologische indicatoren die zijn aangetroffen. Zonder uitzondering gaat het om vondsten met een recente datering en afkomstig uit geroerde en/of opgebrachte grond. Het betreft in dit geval materiaal dat vrijwel zeker tijdens bemesting of ophoging van elders is aangevoerd. Derhalve vormt de aanwezigheid van deze indicatoren geen aanleiding om in het plangebied een archeologische vindplaats te vermoeden.

4.2 Aanbevelingen

Op grond van de landschappelijke situatie en het ontbreken van relevante archeologische indicatoren wordt in het plangebied geen archeologische vindplaats verwacht. Derhalve wordt ten aanzien van plangebied De Esch III geen vervolgonderzoek aanbevolen. Op grond van onderhavig onderzoek kunnen vanuit archeologisch oogpunt de geplande ingrepen zonder bezwaren worden uitgevoerd.

Met betrekking tot de bevindingen van onderhavig onderzoek kan contact opgenomen worden met de provinciaal archeoloog van Overijssel, mevrouw drs. S. Wentink.

Literatuur

Brinkkemper, O., e.a. (red.), 1998. *Handboek ROB-specificaties*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Huijtker, J.G. (bewerkt door M.J. v.d. Voort), 1978. *Staphorst. Een onderzoek naar de verplaatsingen van de dorpen Rouveen en Staphorst*. Gemeente Staphorst, Staphorst.

Kuijer, P.C. & H. Rosing, 1994. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 21 Oost Zwolle*. DLO-Staring Centrum, Wageningen.

Kuile, G.J. ter, 1963. *Oorkondenboek van Overijssel. Regesten 797-1350. Deel 1: 797-1250*. Zwolle.

Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.

ROBAS Producties, 1990. *Historische Atlas Overijssel. Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000*. ROBAS Producties, Den IJp.

Wolde, J. de, 1980. *Ontginningen en Verkavelingen in de gemeente Staphorst*. Gemeentebestuur van Staphorst, Bureau Voorlichting, Staphorst.

Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:50.000; Deel 3: Oost-Nederland 1830-1855*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
GPS	Global Positioning System
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
-Mv	beneden maaiveld
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Verklarende woordenlijst

dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek' (Saalien: Formatie van Eindhoven; Weichselien: Formatie van Twente).
eerdgrond	Laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar voor Chr. tot heden).
horizont	Een bodemlaag waarin zich bepaalde bodemkundige processen afspelen.
podzol	Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd.
silt	Gronddeeltjes groter dan of gelijk aan 2 µm en kleiner dan 63 µm.
veen	Geheel of grotendeels uit enigszins ingekoolde, maar nauwelijks vergane plantenresten opgebouwde afzetting.
Weichselien	Geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden.

Overzicht van figuren en tabellen

Figuur 1. Hoogtezones op basis van het AHN.

Figuur 2. Verstoringen van de bodem door recente grondwerkzaamheden (graven kabelsleuf).

Figuur 3. Resultaten booronderzoek.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

Figuur 1. Hoogtezones op basis van het AHN.

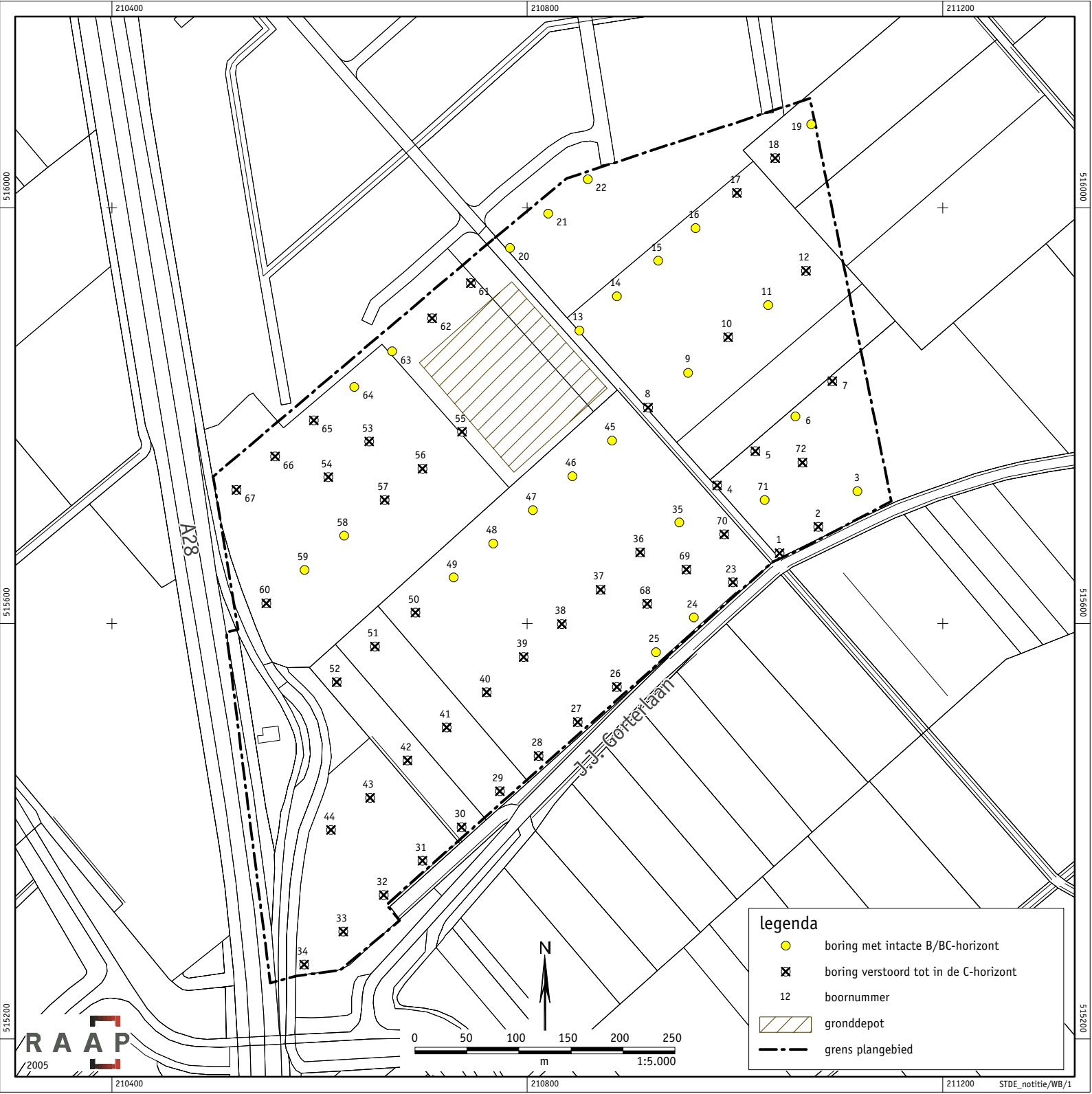
Periode	Datering			
Nieuwe tijd	1500	-	heden	
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (midden steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (oude steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

Figuur 2. Verstoringen van de bodem door recente grondwerkzaamheden (graven kabelsleuf).

Figuur 3. Resultaten booronderzoek.